

KAPITĀLA BRĪVA APRITE

Kapitāla brīva aprite ir viena no četrām ES vienotā tirgus pamatbrīvībām. Tā ir ne tikai jaunākā no pamatbrīvībām, bet tāpēc, ka, atšķirībā no pārējām brīvībām, tā ir saistīta ar trešām valstīm, – arī visplašākā. Kapitāla plūsmu liberalizācija bija pakāpeniska. Ar Māstrihtas līgumu kopš 2004. gada sākuma ir aizliegti kapitāla aprites un maksājumu ierobežojumi gan starp dalībvalstīm, gan starp dalībvalstīm un trešām valstīm, taču pastāv izņēmumi.

JURIDISKAIS PAMATS

Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 63. līdz 66. pants.

MĒRĶI

Izņemot situācijas, kad ir īpaši apstākļi, nedrīkst būt ierobežojumi kapitāla apritei starp dalībvalstīm, kā arī starp dalībvalstīm un trešām valstīm. Kapitāla brīva aprite ir vienotā tirgus pamats un papildina pārējās trīs pamatbrīvības, kā arī veicina ekonomikas attīstību, ļaujot efektīvi investēt kapitālu un veicinot euro kā starptautiskas valūtas izmantošanu, kas palielina ES nozīmi globālajos procesos. Tā bija arī Eiropas monetārās savienības un euro ieviešanas neatņemama sastāvdaļa.

SASNIEGUMI

A. Pirmie centieni (pirms vienotā tirgus)

Pirmajiem Kopienas pasākumiem bija ierobežota darbības joma. Romas līgums (1957. g.) paredzēja atcelt ierobežojumus tikai tādā mērā, lai varētu darboties kopējais tirgus. Ar [Pirmo kapitāla direktīvu](#), ko pieņēma 1960. gadā un kurā grozījumi izdarīti 1962. gadā, tika atcelti ierobežojumi attiecībā uz dažiem tādiem komerciālā un privātā kapitāla plūsmu veidiem kā nekustamā īpašuma iegāde, īstermiņa vai vidēja termiņa tirdzniecības darījumu kreditēšana un biržā tirgto vērtspapīru pirkšana biržā. Dažas dalībvalstis (piemēram, Vācija un Beniluksa valstis) spēra soli tālāk un ieviesa vienpusējus valsts pasākumus, tādējādi atceļot praktiski visus ierobežojumus kapitāla apritei. 1972. gadā tika pieņemta vēl viena [direktīva](#) par starptautiskajām kapitāla plūsmām.

B. Turpmākā attīstība un vispārēja liberalizācija saistībā ar iekšējā tirgus izveidi

1985. un 1986. gadā tika grozīta Pirmā kapitāla direktīva, kā rezultātā notika liberalizācija tādās jomās kā ilgtermiņa aizdevumi tirdzniecības darījumiem un tādu vērtspapīru iegāde, kurus netirgo biržā. Ar 1988. gada [Padomes direktīvu](#), ar kuru

no 1990. gada 1. jūlija atcēla visus atlikušos ierobežojumus kapitāla apritei starp dalībvalstu rezidentiem, kapitāla brīva aprite tika liberalizētā pilnībā. Tās mērķis bija arī līdzīgā veidā liberalizēt kapitāla apriti, iesaistot trešās valstis.

C. Galīgā sistēma

1. Princips

Ar Māstrihtas līgumu kapitāla brīva aprite kļuva par Līgumā nostiprinātu brīvību. Mūsdienās LESD 63. pantā ir aizliegti visi kapitāla aprites un maksājumu ierobežojumi dalībvalstu, kā arī dalībvalstu un trešo valstu starpā. Eiropas Savienības Tiesas pienākums ir interpretēt noteikumus, kas attiecas uz kapitāla brīvu apriti, un šajā jomā ir izveidojusies plaša judikatūra. Gadījumos, kad dalībvalstis nepamatoti ierobežo kapitāla brīvu apriti, saskaņā ar LESD 258.–260. pantu tiek piemērota parastā pienākumu neizpildes procedūra.

2. Izņēmumi un pamatoti ierobežojumi

Izņēmumi ir galvenokārt attiecināmi uz kapitāla apriti, kurā iesaistītas trešās valstis (LESD 64. pants). Papildus dalībvalstu iespējai atstāt spēkā ierobežojumus attiecībā uz tiešajiem ieguldījumiem un noteiktiem citiem darījumiem, kuri bija spēkā attiecīgajā brīdī, arī Padome pēc apspriešanās ar Eiropas Parlamentu var vienbalsīgi pieņemt pasākumus, kas ir solis atpakaļ kapitāla aprites ar trešām valstīm liberalizācijā. Turklāt Padome un Eiropas Parlaments var pieņemt leģislatīvus aktus, kas attiecas uz tiešajiem ieguldījumiem, uzņēmumu reģistrāciju, finanšu pakalpojumu sniegšanu vai vērtspapīru ielaišanu kapitāla tirgos. LESD 66. pantā ir paredzēta iespēja veikt ārkārtas pasākumus pret trešām valstīm, taču to ilgums nedrīkst pārsniegt sešus mēnešus.

Vienīgie pamatotie ierobežojumi kapitāla apritei kopumā, tostarp apritei Eiropas Savienībā, ir paredzēti LESD 65. pantā. Tie ir šādi: i) pasākumi, kuru mērķis ir novērst attiecīgās valsts tiesību aktu pārkāpumus (proti, nodokļu iekasēšanas un finanšu pakalpojumu prudenciālās uzraudzības jomā); ii) procedūras kapitāla kustības deklarēšanai administratīviem vai statistikas nolūkiem un iii) pasākumi, kurus veic sabiedriskās kārtības vai valsts drošības apsvērumu dēļ. Pēdējie tika izmantoti Eiropas parādsaistību krīzes laikā, kad Kipra (2013. gadā) un Grieķija (2015. gadā) bija spiestas ieviest kapitāla kontroles pasākumus, lai nepieļautu pārmērīgu kapitāla aizplūšanu. Kipra visus ierobežojumus atcēla 2015. gadā, bet Grieķija 2019. gadā. Digitālo finanšu risinājumu, jo īpaši uz blokķēdēm balstītu kriptovalūtu, parādīšanās var apdraudēt pašreizējās koncepcijas, kas izstrādātas, lai nodrošinātu kapitāla brīvu apriti.

LESD 144. pants ļauj saistībā ar maksājumu bilances palīdzības programmu īstenot pasākumus maksājumu bilances aizsardzībai, ja iekšējā tirgus darbību var apdraudēt grūtības vai pēkšņi iestājas krīze. Šie aizsardzības pasākumi ir pieejami tikai tām dalībvalstīm, kas neietilpst eurozonā.

Visbeidzot, LESD 75. un 215. pants paredz iespēju piemērot finansiālas sankcijas, vai nu lai nepieļautu terorismu un cīnītos pret to, vai arī izpildot lēmumus, kas pieņemti saistībā ar kopējo ārpolitiku un drošības politiku. Kapitāla brīva aprite tiek ierobežota saistībā ar ekonomiskajām sankcijām, kas noteiktas pret Krieviju pēc tās iebrukuma Ukrainā.

3. Maksājumi

LESD 63. panta 2. punktā ir noteikts, ka “ir aizliegti visi maksājumu ierobežojumi dalībvalstu, kā arī dalībvalstu un trešo valstu starpā”.

2001. gadā tika pieņemta [regula](#), ar kuru tika saskaņotas iekšzemes un pārrobežu maksājumu izmaksas eurozonā. Tā tika [atcelta un aizstāta](#) 2009. gadā, piedāvājot priekšrocības dalībvalstu rezidentiem praktiski līdz nullei samazinātu maksu par pārrobežu maksājumiem ar euro. 2021. gadā tā tika [atcelta un aizstāta](#), lai samazinātu maksu par pārrobežu maksājumiem starp dalībvalstīm, kas ir eurozonā, un dalībvalstīm, kas tajā nav.

[Maksājumu pakalpojumu direktīva](#) (MPD) ievieša juridisko pamatu, lai būtu iespējams pieņemt visaptverošu noteikumu kopumu, kas attiektos uz visiem maksājumu pakalpojumiem ES, lai pārrobežu maksājumus padarītu tikpat vieglus, efektīvus un drošus kā dalībvalstu iekšējos maksājumus un lai ar lielāku konkurenci, atverot maksājumu tirgus jaunpienācējiem, palielinātu efektivitāti un samazinātu izmaksas. Maksājumu pakalpojumu direktīva nodrošina nepieciešamo tiesisko regulējumu Eiropas banku nozares iniciatīvai, ko sauc “vienotā euro maksājumu telpa” (*SEPA*). *SEPA* instrumenti bija pieejami, taču līdz 2010. gada beigām tie nebija sevišķi pieprasīti. Pēc tam, 2012. gadā, tika pieņemta [regula](#), kurā tika noteikti visai ES paredzēti termiņi pārejai no vecajiem iekšzemes kredīta pārvedumiem un tiešā debeta maksājumiem uz *SEPA* instrumentiem. 2015. gadā likumdevēji pieņēma pārskatīto [Maksājumu pakalpojumu direktīvu](#) (MPD 2), kas aizstāja veco direktīvu. Tas veicina pārredzamību un patērētāju aizsardzību, un noteikumi tiek pielāgoti tā, lai būtu iespējami inovatīvi maksājumu pakalpojumi, tostarp interneta un mobilie maksājumi. Direktīva stājās spēkā 2016. gada 12. janvārī un kļūva piemērojama 2018. gada 13. janvārī.

D. Turpmākā attīstība

Neraugoties uz kapitāla plūsmu liberalizāciju ES, lielā mērā kapitāla tirgi aizvien ir sadrumstaloti. Balstoties uz Investīciju plānu Eiropai, Komisija 2015. gada septembrī uzsāka savu pamatiniciatīvu: [Kapitāla tirgus savienība](#) (*CMU*). Šī iniciatīva aptver virkni pasākumu, kuru mērķis ir līdz 2019. gadam izveidot patiesi integrētu vienoto kapitāla tirgu. 2017. gada jūnijā tika publicēts Kapitāla tirgu rīcības plāna termiņa [vidusposma pārskats](#). Turklāt Komisija un dalībvalstis strādā par šķēršļu novēršanas tām pārrobežu investīcijām, kas ietilpst valstu kompetencē. Šī jautājuma izpētei tika izveidota kapitāla brīvas aprites šķēršļu ekspertu grupa. 2017. gada martā, balstoties uz ekspertu grupas paveikto, Komisija publicēja [ziņojumu](#) par situāciju dalībvalstīs. 2019. gada martā Komisija publicēja [paziņojumu](#) “Kapitāla tirgus savienība: Spēcīga ekonomikas un monetārās savienības kapitāla vienotā tirgus izveides progress”. 2020. gada septembrī tam sekoja [otrais KTS rīcības plāns](#) ar 16 prioritātēm.

Komisija strādā arī pie tā, lai pārtrauktu esošos ES dalībvalstu divpusējos investīciju līgumus, no kuriem daudzi noslēgti vēl pirms pēdējās ES paplašināšanās kārtas. Komisija šos starp dalībvalstīm noslēgtos līgumus uzskata par šķērslī vienotajam tirgum, jo tie gan pārklājas ar ES regulējumu, gan ir pretrunā tam. Piemēram, arbitražas mehānismi, ko paredz divpusējie investīciju līgumi, neparedz dalībvalstu tiesu un Eiropas Savienības Tiesas iesaisti, līdz ar to ir neiespējami nodrošināt ES tiesību aktu piemērošanu. Divpusējie investīciju līgumi var arī novest pie tā, ka pret

atsevišķu dalībvalstu, ar kurām noslēgti divpusējie līgumi, investoriem ir labvēlīgāka attieksme. 2019. gada 24. oktobrī tika panākta vienošanās, kas ļaus izbeigt šādu praksi. 2020. gada 29. maijā 23 dalībvalstis [parakstīja](#) nolīgumu starp ES dalībvalstīm par divpusējo nolīgumu darbības izbeigšanu. Komisija arī katru gadu publicē [ziņojumus un pētījumus](#) par kapitāla plūsmām Savienībā un visā pasaulē. Covid-19 izraisītās krīzes laikā, neraugoties uz ārkārtējo spiedienu uz finanšu sistēmu, neviena ES dalībvalsts neizmantoja kapitāla kontroli attiecībā uz izejošajām finanšu plūsmām.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlaments ir stingri atbalstījis centienus veicināt kapitāla aprites liberalizāciju. Tomēr tas ir atzinis, ka šādai liberalizācijai jābūt daudz plašākai ES iekšienē nekā starp ES un pārējo pasauli, lai nodrošinātu, ka par prioritāti tiek uzskatīta ES uzkrāto līdzekļu ieguldīšana ES. Parlaments ir arī norādījis, ka kapitāla liberalizācija būtu jāatbalsta ar pilnīgu finanšu pakalpojumu liberalizāciju un tiesību aktu saskaņošanu nodokļu jomā, lai izveidotu vienotu ES finanšu tirgu. Pateicoties Parlamenta izdarītajam politiskajam spiedienam, Komisija varēja sākt darbu pie tiesību aktiem par iekšzemes un pārrobežu maksājumu saskaņošanu.

Parlaments atbalstīja Kapitāla tirgus savienības izveidi. Tas ir pieņēmis [rezolūciju](#), kurā uzsvērtā nepieciešamība panākt līdzvērtīgus konkurences apstākļus, lai uzlabotu kapitāla sadalījumu ES. Rezolūcijā tika aicināts novērst pašreizējos šķēršļus pārrobežu finansējumam, īpaši attiecībā uz MVU, un piešķirt lielāku nozīmi Eiropas Vērtspapīru un tirgu iestādei, lai būtu iespējams uzlabot uzraudzības konvergenci. 2019. gada aprīlī Parlaments vienojās par vairākiem [tiesību aktiem](#), ar kuriem tiek ieviesti kapitāla tirgu savienības pamatelementi.

Plašāka informācija par šo tematu atrodama [Ekonomikas un monetārās komitejas](#) tīmekļa vietnē.

Christian Scheinert
10/2023

